

О. М. Одінцов

ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ АГРОПРОМИСЛОВИХ КЛАСТЕРІВ МАЛОЇ ФОРМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЯК ОСНОВА СТАЛОГО СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ

Статтю присвячено проблемі формування регіональних агропромислових кластерів малої форми господарювання як основи стабільного розвитку аграрного сектору економіки.

Запропоновано як інтеграційну форму кластерного об'єднання створити агропромислове інфраструктурне управління, що діє на основі логістичної координації та забезпечує максимальний синергетичний ефект і узгодження економічних інтересів учасників господарських процесів у кластері.

Розроблено модель взаємодії учасників регіонального агропромислового кластеру малої форми господарювання в сучасних економічних умовах та обґрунтовано його роль в активізації розвитку малого бізнесу в аграрній економіці регіону.

З'ясовано, що агропромислове інфраструктурне управління як частина кластеру має складатися з сукупності елементів визначальної та підтримуючої систем, які об'єднані матеріальними потоками. В свою чергу, визначальна система має чотири взаємопов'язані групи елементів (переробка, транспортування, складування та збут) і підтримуюча система має чотири взаємопов'язані групи елементів (нормативно-правова, фінансова, матеріально-технічна та кадрова підтримка).

Наведено види малих форм господарювання на селі, які є базою для формування регіональних агропромислових кластерів малої форми господарювання, а саме: малі сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, особисті селянські господарства, домогосподарства, індивідуальні підприємці, сільськогосподарські кооперативи.

Формування агропромислових кластерів малої форми господарювання як ефективного механізму розв'язання соціально-економічних проблем на селі сприяє зайнятості населення й підвищенню конкурентоспроможності агропромислового виробництва.

Ключові слова: кластер, малі форми господарювання, агропромислове інфраструктурне управління, визначальні та підтримуючі об'єкти кластеру, агропромисловий кластер малої форми господарювання.

Актуальність проблеми (постановка проблеми). Світовий досвід функціонування й розвитку аграрного сектору економіки показує, що конкуренція і змагальність у цій галузі економіки можливі лише за умови різноманіття форм господарювання на сільській території, та сприяє зростанню виробництва, підвищенню якості продукції, допомагає раціональному використанню ресурсів, дає стимули до впровадження передових форм і методів організації аграрного виробництва.

Малі форми господарювання, які є повноправними суб'єктами ринкових відносин, відіграють важливу роль у стабілізації соціально-економічного розвитку сільських територій. Вони роблять суттєвий внесок у забезпечення населення продовольчими товарами, сприяють підвищенню зайнятості на селі, стимулюють розвиток агропромислового виробництва.

Одним із перспективних шляхів розвитку сільських територій є формування кластерів малих підприємств. Такі кластери здатні злагоджено доповнювати домінуючі в більшості регіонів вертикально інтегровані структури національного рівня, сприяти диверсифікації та зростанню стійкості регіональної економіки, знижувати ризики, повноцінно використовувати локальні чинники зростання, задовольняти особливі потреби, а поряд з цим об'єднувати малі підприємства на базі рівноцінних форм співпраці, що дають змогу виготовляти конкурентоспроможну продукцію.

У цих обставинах назріло наукове завдання дослідження проблем формування й розвитку кластерів малих підприємств, локалізованих в економічному просторі регіону. Тому актуальним залишається вдосконалення форм і механізмів кластерної аграрної політики, її інтеграція в стратегічні програми розвитку учасників господарських відносин.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Використання економічних кластерів має вагомий потенціал щодо стимулювання випереджального розвитку інноваційних галузей і виробництв, що створюють чималу додану вартість, реалізації інтеграційних ефектів, підвищення стабільності регіонів за несприятливих зовнішніх умов і дає можливість підвищувати інвестиційну привабливість аграрного сектору економіки.

Світовий досвід формування кластерної політики та розвитку процесів кластеризації знайшов своє віддзеркалення у роботах зарубіжних науковців: Т. Андерссона, М. Енрайта, М. Портера та ін.

Дослідження проблем розвитку сільських територій розглядалося в наукових публікаціях таких відомих авторів, як В. Бойко, Т. Гоголь, О. Гуторов, Ю. Губені, В. Дієсперов, М. Малік, М. Хвесик, В. Юрчишин і багатьох інших.

Питання формування та функціонування аграрних кластерів знайшли своє відображення у працях вітчизняних вчених, серед яких: В. Бакум, М. Войнаренко, Ю. Лупенко, М. Кропивко, Є. Куриляк, В. Россоха, П. Саблук, Ю. Ульяновченко, С. Юшин та ін.

Теоретичні, методологічні та прикладні аспекти формування малих форм господарювання розглянуто у наукових працях В. Андрійчука, І. Кириленка, В. Збарського, П. Макаренка, Л. Мармуль, В. Месель-Веселяка, О. Онищенко та інших вчених.

У працях українських науковців, таких як О. Булуй, А. Постол, Т. Степанова та інші, було зроблено спроби дослідити питання, що розкривають окремі аспекти об'єднання малого бізнесу в кластери та особливості аграрних кластерів малих підприємств. Так, О. Булуй [1, с. 135–140] стверджує, що сучасні форми співробітництва не обов'язково вимагають утворення відокремлених юридичних осіб, вони виникають в агробізнесі на умовах взаємодовіри та економічної доцільності, а також успішної співпраці великих підприємств з дрібними господарствами й навіть особистими селянськими господарствами. А. Постол відзначає, що для малих форм аграрного господарювання завдяки кластерній кооперації на підґрунті об'єднання належних ресурсів суттєво поліпшуватиметься економічне становище членів формування внаслідок швидшого поширення новітніх науково-технічних розробок, ефекту масштабності й синергії, вдосконалення менеджменту [2, с. 298–300]. Т. Степанова зазначає, що в розвинених країнах малі підприємства за рахунок кластерного об'єднання забезпечують істотні стабільні надходження до бюджетів усіх рівнів, надають робочі місця для працездатного населення, дають змогу ефективно використовувати незадіяні ресурси, а також гарантують ефективне поєднання державних і регіональних інтересів з приватними інтересами підприємців [3, с. 150–158; 4, с. 114–121].

Водночас регіональні процеси формування агропромислових кластерів малої форми господарювання як основи сталого сільського розвитку недостатньо досліджені та потребують подальшого вивчення й наукового обґрунтування.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – узагальнити теоретичні підходи до формування регіональних агропромислових кластерів малої форми господарювання як основи сталого сільського розвитку та запропонувати для активізації розвитку малого бізнесу як інтеграційну форму кластерного об'єднання створити агропромислове інфраструктурне управління.

Викладення основного матеріалу дослідження. Аграрний сектор економіки України характеризується низкою проблем у сільському господарстві, у розвитку села й сільських територій. Проблеми в аграрній сфері виникали як на фоні особливостей та специфіки галузі, так і на фоні політичних, економічних та суспільних змін у державі.

Визначальним фактором ефективного функціонування АПК є формування таких організацій та управління агропромисловим виробництвом, які б забезпечували високу конкурентоспроможність аграрних підприємств усіх форм власності та господарювання [5, с. 3–15].

Метою стратегії реформування управління розвитком сільського господарства є формування ефективної системи органів та механізмів цього управління на основі раціонального поєднання галузевого і територіально-самоврядного управління, розвитку державно-приватного партнерства, кооперативного господарювання та кластерних форм регіонального співробітництва, розширення участі громадських організацій у формуванні і реалізації державної аграрної політики [6, с. 86].

Одним із шляхів сприяння розвитку сільських територій стає підвищення конкурентоспроможності малих форм господарювання, які несуть основне соціально-економічне навантаження на селі та виробляють майже половину сільськогосподарської продукції [7].

Як показує світовий досвід, соціально спрямованішою є інтеграція агропромислового виробництва на кластерних засадах. За кластерної організації агропромислового виробництва створюються умови для конкурентоспроможного розвитку як великих, так і середніх та малих структур агробізнесу, їх інтеграції на засадах спільної діяльності та державно-приватного партнерства [5, с. 3–15].

Визначальним у високій конкурентоспроможності кластерних формувань є використання конкурентних переваг територій, на яких концентрується те чи інше виробництво, що дає можливість використати ці переваги для виробництва конкурентоспроможного продукту й підвищення доходів жителів і бюджетів цих територій та підсилення конкурентних переваг через налагодження прямих довготривалих формальних і неформальних зв'язків між учасниками кластеру для спільної діяльності з виробництва конкурентоспроможного продукту [8, с. 18–30].

Перспективи розвитку суб'єктів малого бізнесу у сільському господарстві напряму залежать від організації стійкої взаємодії різних за розмірами підприємницьких структур. Тому актуалізується питання форм співпраці великих і малих підприємств аграрного профілю на комерційній взаємовигідній основі [9].

Кластерні об'єднання є важливими утвореннями серед сучасних форм просторової організації економіки. Продуктивне використання потенціалу просторово локалізованих економічних систем суттєво впливає на сталий розвиток регіонів.

На регіональному рівні вважається перспективним об'єднання на основі кластеру підприємств, що належать переважно до малих. Під поняттям «кластер малих підприємств» розуміється просторово локалізоване неформальне об'єднання суб'єктів малого бізнесу на базі участі в спільних ланцюжках створення доданої вартості та виготовлення готової продукції з використанням здебільшого місцевих факторів виробництва [8, с. 18–30; 10, с. 18–25].

Конкурентоспроможність окремих підприємств, які спеціалізуються на певних операціях в продовольчому ланцюжку, характеризується спроможністю додавати цінність до продукції, що виготовляється. Формування кластеру малих підприємств дає змогу наповнити кожен ланку ланцюжка тим складом учасників, який реалізує відповідні операції найбільш ефективно з урахуванням переваг територіальної концентрації. Це зумовлює можливість виробництва конкурентоспроможної готової продукції всередині регіону. Кластери малих підприємств можуть спеціалізуватися на виробництві продукції з високою доданою вартістю, що не вимагає ефекту масштабу, а також орієнтованої на специфічні регіональні або локальні потреби. Малі підприємства мають можливість самостійно виготовляти кінцеву продукцію, зокрема, кластери малих підприємств можуть спеціалізуватися на випуску харчової продукції високої якості, спільно формуючи логістичну систему, необхідну для просування товарів у торговельній мережі.

Перевагою кластерного підходу щодо організації роботи малого аграрного бізнесу, на відміну від інших форм інтеграції, є, насамперед, створення спільноти юридично й економічно незалежних, але в той же час спільно взаємодіючих між собою на основі співпраці суб'єктів господарювання. Оскільки в основу спільної діяльності учасників кластеру покладено взаємовигідне кооперування, то розвиток кластерних форм регіонального співробітництва в агропродовольчій сфері є логічним продовженням спільної діяльності та кооперації на вищому рівні інтеграції, неантагоністичною формою об'єднання великих, середніх і малих форм підприємництва [5, с. 3–15].

Наслідки діяльності регіонального кластеру малого агробізнесу багато в чому будуть визначатися якістю його інфраструктури, яка забезпечує ефективну діяльність економічних суб'єктів та їх взаємодію. Формування інфраструктури кластеру має передбачати можливість вільного доступу до використання її елементів усіма учасниками кластеру. В кластерному механізмі інтеграції неякісний проміжний продукт, що виробляється одним із учасників продуктового ланцюга, буде відторгтися іншими [5, с. 3–15].

Як інтегровану форму інфраструктури агропромислового кластеру малої форми господарювання пропонуємо розглянути агропромислове інфраструктурне управління. На наш погляд, *агропромислове інфраструктурне управління* – це об'єднання (асоціація), яке створюється на перетині магістральних шляхів сполучення, що діє на основі логістичних технологій і забезпечує максимальний синергетичний ефект за рахунок логістичної координації й узгодження економічних інтересів учасників господарських процесів у кластері, інтеграції матеріальних, інформаційних,

сервісних та фінансових потоків його учасників. Його роль полягає у підвищенні рівня соціально-економічного розвитку сільських територій регіону на основі розширення спектра сучасних, якісних інформаційно-консультаційних, фінансових та інших комерційних послуг, транспортно-економічних зв'язків, розвитку регіонального ринку сільськогосподарської продукції, створення додаткових робочих місць і стимулювання припливу в сільську місцевість працездатного населення (рисуюнок 1).

Рисуюнок 1 – Модель регіонального агропромислового кластеру малої форми господарювання

Джерело: складено автором на основі [11]

Агропромислове інфраструктурне управління має складатися з сукупності елементів визначальної та підтримуючої систем, які об'єднані матеріальними потоками.

Визначальна система має чотири взаємопов'язані групи елементів: переробка сільськогосподарської продукції, транспортування, складування та збут.

Підтримуюча система також має чотири взаємопов'язані групи елементів: нормативно-правова підтримка, фінансова підтримка, матеріально-технічна підтримка та кадрова й інформаційна підтримка.

Переробка сільськогосподарської продукції представлена підприємствами переробки продукції рослинництва й тваринництва та підприємствами по переробці овочів і фруктів тощо.

Транспортування представлено підприємствами транспорту й експедиторськими компаніями.

Складування представлено вантажопереробкою, заготівельними пунктами та спеціалізованими складами.

Збут представлений оптовою й роздрібною торгівлею, торговельною мережею, магазинами, ринками та розподільчими центрами.

Фінансова підтримка представлена фінансово-кредитними установами: банками, страховими, лізинговими та інвестиційними компаніями. Ця складова дає можливість представникам малого агробізнесу отримати необхідні фінансові й матеріальні ресурси, використовуючи найбільш зручні схеми (статистична звітність підприємств; лізинговий та кредитний калькулятор; різноманітна оперативна та стратегічна інформація; інтегрована банківська платіжна система).

Матеріально-технічна підтримка представлена виробниками і постачальниками сільськогосподарської техніки й обладнання, добрив, засобів захисту рослин, насіння, біопрепаратів тощо. Ця складова дає можливість забезпечити агропромислове виробництво необхідними комплектуючими, якісним елітним насінням, оформити кредит на купівлю потрібних матеріально-технічних ресурсів та укласти договір на постачання цих ресурсів.

Кадрова й інформаційна підтримка представлена науково-дослідними та освітніми установами, консалтинговими компаніями, дорадчими послугами, проектними інститутами, центрами професійної підготовки, інформаційними системами, інтернет-мережею, рекламою, засобами масової інформації, логістикою. Ця складова дає можливість вирішити проблеми з підготовкою та підвищенням кваліфікації кадрів малих форм господарювання; надання необхідної науково-методичної допомоги щодо впровадження досягнень науково-технічного прогресу; забезпечення вільного високошвидкісного доступу контрагентів і партнерів агропромислового інфраструктурного управління до глобальної мережі інтернет, формування і діяльності єдиного інформаційного простору між усіма суб'єктами кластерного об'єднання; вільного доступу до інформації з питань кластерного розвитку, підготовки керівників і спеціалістів підприємств та проведення освітніх кластерних програм.

Нормативно-правова підтримка представлена державними органами (регіональними й місцевими), громадськими організаціями (органами місцевого самоврядування) та ліцензуванням, стандартизацією й сертифікацією. Приєднання представників державних органів до підтримуючої системи на рівні координування та регулювання діяльності без адміністративного тиску дає можливість гарантувати дотримання загальнодержавних інтересів. Основна функція органів влади на цьому етапі полягає у створенні сприятливих умов для діяльності агропромислового інфраструктурного управління.

До малих форм господарювання на селі (МФГ) належать, насамперед, малі сільськогосподарські підприємства, фермерські й особисті селянські господарства. Саме ці форми господарювання і є основою формування середнього класу на селі [12, с. 198–206].

На нашу думку, до формування регіональних агропромислових кластерів малої форми господарювання як основи сталого розвитку сільських територій можна залучити малі сільськогосподарські підприємства (мікропідприємства), фермерські господарства, особисті селянські господарства, домогосподарства, індивідуальних підприємців, сільськогосподарські кооперативи (таблиця 1).

Найголовнішою характеристикою агропромислового інфраструктурного управління є територіальна концентрація всіх елементів визначальної та підтримуючої систем. Управління має виступати гарантом безпеки та створення сприятливого клімату для аграрного бізнесу.

Реалізація викладених пропозицій щодо створення агропромислового інфраструктурного управління в регіоні дає змогу сформувати на його базі агропромисловий кластер малої форми господарювання та забезпечити його ефективну діяльність.

Таблиця 1 – Види малих форм господарювання (МФГ) на селі

Види МФГ	Визначення термінів згідно з чинним законодавством
Малі підприємства	Підприємці (фізичні особи) та суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми (юридичні особи), у яких середня кількість працівників за звітний період не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро [13].
Фермерські господарства	Форма підприємницької діяльності громадян (юридичні особи), які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, відповідно до закону [13, 14].
Особисті селянські господарства	Господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму [15].
Домо-господарства	Сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти [16].
Індивідуальні підприємці	Фізичні особи (громадяни України, іноземні громадяни чи особи без громадянства) з повною цивільною дієздатністю, не обмежені законом у правоздатності, зареєстровані у встановленому законом порядку як суб'єкти підприємницької діяльності, які безпосередньо здійснюють таку діяльність (виробляють продукцію, виконують роботи, надають послуги) і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями усім майном, що належить їм на праві власності [13, 17].
Сільсько-господарські кооперативи	<i>Сільськогосподарський виробничий кооператив</i> – сільськогосподарський кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних осіб, що є виробниками сільськогосподарської продукції, для провадження спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку; <i>сільськогосподарський кооператив</i> – юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які є виробниками сільськогосподарської продукції, що добровільно об'єдналися на основі членства для провадження спільної господарської та іншої діяльності, пов'язаної з виробництвом, переробкою, зберіганням, збутом, продажем продукції рослинництва, тваринництва тощо; <i>сільськогосподарський обслуговуючий кооператив</i> – сільськогосподарський кооператив, що утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та/або збільшення доходів членів цього кооперативу [18].

Джерело: складено за: [13–18]

Висновок. Перспективним напрямом розвитку агропромислового виробництва може стати формування агропромислових кластерів малої форми господарювання як ефективного механізму розв'язання соціально-економічних проблем розвитку сільських територій, зайнятості населення й підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств сфери АПК. Такі кластери здатні гармонійно доповнювати домінуючі в багатьох регіонах вертикально інтегровані структури (зокрема агрохолдинги), сприяти диверсифікації й зростанню стійкості регіональної економіки, знижувати ризики, повноцінно використовувати локальні чинники зростання, задовольняти специфічні потреби, а також інтегрувати малі форми господарювання до кластерних об'єднань на основі паритетних форм співпраці та дозволяють виготовляти конкурентоспроможний продукт.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є вивчення зарубіжного досвіду формування кластерів малих підприємств, формулювання власного визначення терміна «регіональний агропромисловий кластер малої форми господарювання», розробка організаційної схеми агропромислового інфраструктурного управління та визначення основних принципів і характеристик формування регіонального агропромислового кластеру малої форми господарювання.

Список використаної літератури

1. Булуй О. Г. Кластерні форми організації виробництва в аграрному секторі. *Кооперативні читання: 2018 рік*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 1 черв. 2018 р. Житомир: ЖНАЕУ, 2018. С. 135–140.
2. Постол А. А. Використання стратегій зосередження, диференціації, кооперування та кластеризації в управлінні розвитком малих аграрних підприємств. *Глобальні та національні проблеми економіки*: електрон. наук. видання Миколаїв. нац. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського. 2017. Вип. 15. С. 298–300.
3. Степанова Т. А., Квилінський О. С. Кластеризація як спосіб підвищення стійкості суб'єктів малого бізнесу. *Економічний вісник Донбасу*. 2010. № 1. С. 150–158.
4. Степанова Т. А., Квилінський А. С., Сюзяєва О. В. Формирование возможностей развития субъекта малого предпринимательства в условиях кластера. *Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна*. Донецьк: ДонНТУ, 2011. Вип. 39–1. С. 114–121.
5. Кропивко М. Ф. Підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості агропромислового виробництва на основі розвитку кластерних систем. *Економіка АПК*. 2013. № 3. С. 3–15.
6. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2012. 182 с.
7. Лупенко Ю. О., Кропивко М. Ф., Малік М. Й. та ін. Інтеграція та самоорганізація аграрного бізнесу в умовах децентралізації влади: монографія / НААН України, ННЦ «Ін-т аграрної економіки»; за ред. М. Ф. Кропивка, В. В. Россохи. Київ: Ін-т аграрної економіки, 2015. 482 с.
8. Кропивко М. Ф., Ковальова О. В. Сутність кластера як новітньої мережевої організації спільної діяльності в агропромисловому виробництві. *Економіка АПК*. 2018. № 6. С. 18–30.
9. Лупенко Ю. О., Шпикуляк О. Г., Малік М. Й. Розвиток малих аграрних підприємств у ринковому інституційному середовищі: індикатори та ефективність: монографія / за ред. О. Г. Шпикуляка. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2017. 204 с.
10. Шкода М. С., Гаркуша І. Р. Кластеризація суб'єктів малого підприємництва на основі франчайзингу. *Актуальні проблеми інноваційного розвитку кластерного підприємництва в Україні*: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (28.03.2019). Київ: КНУТД, 2019. С. 18–25.
11. Одінцов О. М. Формування передумов кластерної організації агропромислового виробництва: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / Ін-т аграрної економіки. Київ, 2016. 40 с.
12. Збарський В. К., Грибова Д. В. Малі форми господарювання як середовище формування середнього класу на селі. *Науковий погляд: економіка та управління*. Дніпро: УМСФ, 2019, № 3. С. 198–206. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2019_3_25.
13. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV (зі змінами і допов.), (редакція від 13.02.2020 р.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
14. Про фермерське господарство: Закон України від 19 червня 2003 р. № 973-IV / Верховна Рада України. *ВВР*. 2003. № 45. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.
15. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15 травня 2003 р. № 742-IV / Верховна Рада України. *ВВР*. 2003. № 29. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15>.
16. Про Всеукраїнський перепис населення: Закон України від 19 жовтня 2000 р. № 2058-III / Верховна Рада України. *ВВР*. 2000. № 51–52. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2058-14>.
17. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (зі змінами і допов.), (редакція від 13.02.2020 р.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
18. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17 липня 1997 р. № 469/97-ВР / Верховна Рада України. *ВВР*. 1997. № 39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469/97-vp>.

References

1. Bului, O. H. (2018). Cluster forms of organization of production in agricultural sector. *Kooperatyvni chytannia: 2018 rik*: materials of All-Ukr. sci.-pract. conf., 01.06.2018. Zhytomyr: ZhNAEU, pp. 135–140 [in Ukrainian].
2. Postol, A. A. (2017). The use of strategies of focusing, differentiation, cooperation and clustering in the management of the development of small agricultural enterprises. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*: electron. sci. edition of V. O. Sukhomlynsky Mykolaiv national un-ty, vol. 15, pp. 298–300 [in Ukrainian].
3. Stepanova, T. A., Kvilinsky, A. S. (2010). Clustering as the method of the stability increasing of small business subjects. *Ekonomichnyi Visnyk Donbasu*, no. 1, pp. 150–158 [in Ukrainian].
4. Stepanova, T. A., Kvilinsky, A. S., Siuziaeva, O. V. (2011). Creation of opportunities for small business development under conditions of the cluster. *Naukovi pratsi Donetskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Serii: Ekonomichna*. Donetsk: DonNTU, iss. 39–1, pp. 114–121 [in Russian].
5. Kropyvko, M. F. (2013). Increase of the competitiveness and social orientation of agro-industrial production based on the development of cluster systems. *Ekonomika APK*, no. 3, pp. 3–15 [in Ukrainian].

6. Lupenko, Yu. O., Mesel-Veseliak, V. Ya. (eds) (2012). Strategic directions of the development of agriculture of Ukraine for the period till 2020. Kyiv: NNTs «IAE», 182 p. [in Ukrainian].
7. Lupenko, Yu. O., Kropyvko, M. F., Malik, M. Y. et al. (2015). Integration and self-organization of agrarian business in the conditions of decentralization of power: monograph. In M. F. Kropyvko and V. V. Rossoha (eds.) Kyiv: In-t agrarnoyi ekonomiky, 482 p. [in Ukrainian].
8. Kropyvko, M. F., Kovalova, O. V. (2018). Essence of the cluster as the latest network organization of joint activities in agro-industrial production. *Ekonomika APK*, no. 6, pp. 18–30 [in Ukrainian].
9. Lupenko, Yu. O., Shpykuliak, O. H., Malik, M. Y. (2017). Development of small agricultural enterprises in a market-based institutional environment: indicators and efficiency: monograph. Kyiv: NNTs «IAE», 204 p. [in Ukrainian].
10. Shkoda, M. S., Harkusha, I. R. (2019). Clustering of small business entities based on franchising. *Aktualni problemy innovatsiinoho rozvytku klasternoho pidpriemnytstva v Ukraini*: materials of the III All-Ukr. sci.-pract. conf. Kyiv: KNUTD, pp. 18–25 [in Ukrainian].
11. Odintsov, O. M. (2016). Formation of preconditions for cluster organization of agroindustrial production: author's abstract for Doctor of Economics degree: special. 08.00.03 «Economics and management of national economy». Institute of agrarian economics. Kyiv, 40 p. [in Ukrainian].
12. Zbarskyi, V. K., Hrybova, D. V. (2019). Small business forms as a medium of formation of the middle class in the countryside. *Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia*. Dnipro: UMSF, no. 3, pp. 198–206. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2019_3_25.
13. The Economic Code of Ukraine (2003) as on 16.01.2003, no. 436-IV. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
14. On farming enterprise (2003): the Law of Ukraine as on 19.06.2003, no. 973-IV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.
15. On the personal peasant economy (2003): the Law of Ukraine as on 15.05.2003, no. 742-IV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15>.
16. On the All-Ukrainian Population Census (2000): the Law of Ukraine as on 19.10.2000, no. 2058-III. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2058-14>.
17. The Civil Code of Ukraine (2003) as on 16.01.2003, no. 435-IV. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
18. On agricultural cooperation (1997): the Law of Ukraine as on 17.07.1997, no. 469/97. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469/97-вр>.

O. M. Odintsov

FORMATION OF SMALL-SCALE REGIONAL AGRO-INDUSTRIAL CLUSTERS AS A BASIS FOR SUSTAINABLE RURAL DEVELOPMENT

The agrarian sector of the Ukrainian economy is characterized by a number of problems in agriculture, rural development and rural areas. Problems in the agrarian sphere arose both against the background of the peculiarities and specifics of the industry, and against the background of political, economic and social changes in the country.

The purpose of the article is to summarize theoretical approaches to the formation of small-scale regional agro-industrial clusters as a basis for sustainable rural development and to propose the creation of agro-industrial infrastructure management to enhance the development of small business as an integrated form of cluster association.

The article is devoted to the problem of formation of small-scale regional agro-industrial clusters as a basis for stable development of the agrarian sector of the economy.

It is proposed as an integrated form of cluster integration to create agro-industrial infrastructure management, which operates on the basis of logistical coordination and provides maximum synergistic effect and harmonization of economic interests of participants of economic processes in the cluster.

The model of interaction of participants of small-scale regional agro-industrial cluster of economic activities in current economic conditions is developed and its role in the activation of small business development in agrarian economy of the region is substantiated.

It has been found out that agro-industrial infrastructure management, as a part of a cluster, must consist of a set of elements of the defining and supporting systems that are combined by material flows. In turn, the defining system has four interrelated element groups (processing, transportation, warehousing and

marketing) and the support system has also four interrelated element groups (regulatory, financial, logistical and personnel support).

The types of small farms in rural areas, which are the basis for the formation of small-scale regional agro-industrial clusters, are presented, namely: small agricultural enterprises, farms, personal peasant farms, households, sole proprietors, agricultural cooperatives.

The formation of small-scale agro-industrial clusters as an effective mechanism for solving socio-economic problems in rural areas contributes to employment and enhances the competitiveness of agro-industrial production.

Keywords: *cluster, small economic forms, agro-industrial infrastructure management, defining and supporting cluster objects, small-scale agro-industrial cluster.*

Стаття надійшла до редакції 20.02.2020

DOI 10.24025/2306-4420.0.56.2020.201632

О. М. Одінцов, д.е.н., доцент, Черкаський державний технологічний університет

ORCID 0000-0002-3308-3389

O. M. Odintsov, Doctor of Economics, associate professor, Cherkasy State Technological University